

CSICSAY ALAJOS

VAJON KÖNNYŰ-E A PEDAGÓGUSOK MUNKÁJA?

Tudomásunk szerint, mint ahogy utaltam is rá az előbbieken, a családon kívüli nevelés már valamikor az ókorban elkezdődött. Ahhoz viszont nem fér kétség, hogy az ember pszichéjére vonatkozó konkrét ismeretek az ógörög kultúra révén maradtak fenn és terjedtek el Európában. Görögök nélkül biztosan másmilyen világ jött volna létre nálunk, mint amilyen mára kialakult. Rengeteg olyan dolog van, amit valójában ők fedeztek fel, s az újkori kutatók a mai szellemi igényekhez igazodva kénytelenek újból górcső alá venni, majd újragondolni. Azt is ők vették észre először, konkrétan Hippokratész, hogy minden ember „vérmérséklete, azaz temperamentuma”, ha úgy tetszik, a természete egyénenként eltér egymástól. A később pontosított vagy inkább variált jellemvonásokat, amelyeket még ma is alkalmaznak a pedagógiában, mintegy 1800 évvel ezelőtt Galénosz négy kategóriába sorolta, ám azt, hogy mi, vagy hogy milyen összetevőkből alakul ki egy-egy ember természete, hiába csúrték-csavarták a legnagyobb filozófusok is, máig nem sikerült meghatározni senkinek. A genetika, illetve az ezerféle környezeti ráhatás még bonyolultabbá, áttekinthetlenebbé, de főleg kiszámíthatatlanná teszi e tulajdonságot. Amíg a temperamentum által (is) befolyásolt érzelmek általában tartósabbak, a gondolatok folyvást ide-oda csapongnak.

Önmagunkon is észrevehetjük, hogy a saját figyelmünket sem könnyű hosszabb ideig egyetlen dologra összpontosítanunk. Hát még másokét! Esetünkben a gyerekekét, főleg, ha nem is érdeklí őket különösebben az a dolog (téma, vagy nevezzük bárminek), amit beszélünk, magyarázunk nekik, vagy a szemük elé tárunk. Ráadásul nem egynek, hanem több tucatból álló csoportnak akarjuk – vagyunk kénytelenek – felkelteni, majd hosszabb időn át éberem tartani az érdeklődését, ami jó, ha csak néhány perc erejéig sikerül. Mi, pedagógusok, már régen tudjuk, hogy korosztályonként mennyi ideig lehetséges ez. Meg azt is, hogy a napnak melyik szakaszában intenzív, melyikben lanyhább, vagy már-már szinte teljesen elernyed a tanulócsoporthoz koncentrációs képessége. Úgy tűnik, ilyenkor fölösleges minden erőfeszítés. Vagy témát kell váltanunk, vagy valamilyen szakmai trükkhöz kell folyamodnunk. Persze, ha vannak ilyesmi a tarsolyunkban. Azonban a tanítási napok, de még az órák sem néhány rövid percből állnak. Ezért hát senki ne gondolja, hogy a tanító, tanár munkája olyan egyszerű és kényelmes, mint amilyennek kívülről látszik. A kicsiknek, vagyis a mai alsó tagozatosoknak legkevesebb 4-5, a felsősöknek 6-7, néha akár még 8 órát is (remélhetőleg már nem sokáig), a tantermekben kell tölteniük. Valahol már említettem, hogy kezdetben délelőtt 4, délután 2 órát kellett iskolában tanulniuk a gyerekeknek, s az óráközi szünetek általában 10 percesek voltak, vagy néhány perccel hosszabbak, az ebédszünet pedig 12-től délután 2-ig tartott. Ez a napirend/órarend másfél évszázad alatt annyit módosult, hogy hosszabb ideig kell ülniük a padokban, az óráközi szünetek többsége 5 percre rövidült, kivéve a tízórai szünetet. A gyerekeknek az iskolai étkezéskor – vagy a táskájukból a magukkal hozott – ebédjüköt 30-40 perc alatt kell elfogyasztaniuk, s aztán mehet a munka tovább. Hadd szokják meg kicsi koruktól fogva, hogy legnagyobb érték az idő. Az agyat pedig állandóan gyötörni kell, hogy növekedjék a befogadóképessége, ezért egy percnek sem szabad kárba vesznie. Óhatatlanul felmerül a kérdés, mi haszna ennek a buzgó erőlködésnek, és egyáltalán kinek az érdeke ez. Akik a tömegoktatást kitalálták? Mentségére szolgáljon Eötvös Józsefnek, hogy nem ő volt benne a ludas, ő „csak” kötelezővé tette. De valószínűleg ő sem tudatosította, vagy talán nem eléggé, hogy amit az állam kötelezővé tesz, főleg, ha a nem teljesítése miatt büntetést helyez kilátásba, az eleve kényszerrel jelent. Azonban mondhatnánk, ők, a 19. század végi ország-vezetők is, kényszer hatására cselekedtek. Koruk társadalmi igényei, másként fogalmazva, az emberiség szellemi kapacitásának növekedése – ha egyáltalán volt (van) ilyesmi, ezért inkább maradjunk a második ipari forradalomnál – vitte rá őket. Viszont nehezebb terhet, mint e mindenkire kiterjedő törvénynek a gyakorlati megvalósítása, nem rakhattak volna az amúgy sem körültekintően felkészített, „sokoldalúan művelt” tanítók vállára. Azt is mondhatnánk, az egész lakosságára. Ugyanis amit a bölcs elmék kezdettől fogva fontos tudnivalóknak vélnek, azt az összes nebulóval, ha tetszett nekik, ha nem, meg kellett (volna) tanítaniuk. (Nem mintha ma másként lenne). Ha nem fűlött hozzá foguk, vagy a kényszeregyüttléti miatt a vadócabbja elkezdett zabolátlankodni, ott volt az ősidők óta jól bevált idomító eszköz, a bot. Használják csak bátran! Mondta a felsőbbiség. Aztán elégedetten konstataulta, hogy azok a fránya iskolamesterek a suhogó (varázs) pálcájukkal mekkora autoritásra tettek szert a falvak népei szemében. Még a legbitangabb pernahajder sihedereket is képesek voltak mósresre tanítani. Finoman fogalmazva, kipallérozni. Nemcsak a bumfordiságukat faragták le róluk némileg, hanem a fortélyos tudományokat is a fejükbe tudták sulykolni vele. Aki nem eléggé rátermett, gyenge a talantuma, hát mit számít(ott) az, simán beszekundáz(ott). Magyarul megbukott, illetve megbuktatták. Hadd szégyellje magát a mihaszna kölyke egész éltén át. Ugyanis a gyakorivá vált népszámlálások alkalmával azt is számba vették, hogy annak idején ki milyen iskolában, hány osztályt „abszolált”.

Míndeközben a keménykezű tanítók a falvak és a kisvárosok rendjének legfőbb felügyelőivé váltak. A törvény életbe lépésétől kezdve az iskolaköteles gyerekek, sőt a nagyobbak is, esténként sötétedés után, egyedül, ne ad’ isten bandákba verődve az utcákon csavarogjanak. A felnőttek szórakozóhelyeit, kiváltképpen a kocsmákat, nappal is jobban tették, ha messziről elkerülték. A rendbontókat, pláne a fékevesztett kamaszokat, a tanító úr bárhol, akár az utcán is jól felfofoz-

hatta. Mindazonáltal a falusi értelmiség hierarchiájában (pap, (fő)jegyző, orvos, patikus után) csak a sereghajtó szerep jutott a tanítónak. Ha többen működtek egy iskolában, illetve egy-egy településen, közülük a főtanítót (rektort), később igazgatót, aki egyúttal a kántora is volt az egyházközségnek, illetve meg az elsőbbség. Őt, mivel az egyházi tulajdonban levő szántóföldekből, kaszálókból (rétek, legelőkből), akár a papnak, neki is juttattak részt, persze korántsem a papéval egyenlő nagyságban, de hozzá még párbért is szedhetett. (Legalábbis a katolikusoknál.) Ebből kifolyólag már a nagygazdák soraiban tartották őt számon. Jövedelme legkevesebb másfélszerese, de akár a többszöröse is lehetett, mint a beosztott kollegáié, akik a kishivatalnokokkal voltak egyenrangúak. Minden bizonnyal az ágrólszakadt tanítókra vonatkozóan, vagy éppen általuk terjedt el a mondás: „A foltos ruha nem szégyen, csak a rongyos”. Ám bármilyen volt is a státuszuk, „perceptor”i tevékenységük folytán a lakosság közt kezdettől fogva, majd hosszú időn át igen nagy nimbuszra tettek szert. A gyerekek magatartásának és szellemi képességeik napi és tanév végi elbírálása kizárólag az ő privilégiumuk volt, és maradt (tekintélyüket leszámítva) egészen napjainkig. Felülbírálása, ha egyáltalán előfordul(t), rengeteg huzavonával jár(t). Szerintem hitelt érdemlően még azt sem mérte fel senki, hogy a fölöttébb szigorú osztályzatok mennyi konfliktushoz, az utóbbi évtizedekben pedig már hány tragédiához (is) vezettek. Igazságtalanok lennénk, ha ezeket mind a pedagógusok nyakába varrnánk, még akkor is, ha egyre több közöttük a pályára alkalmatlan szakember. Valószínűleg ez is lehet az oka annak, hogy egyre több szó esik az iskolai ártalmakról, de hogy melyek ezek pontosan, milyenek a megnyilvánulási formáik, és valójában mik, és/vagy kik váltják ki őket, még a szakmán belül is kevés szó esik róluk. Mintha félnénk feltárni, illetve pontosan megnevezni őket. Inkább – bocsánat a kifejezésért – hülyének tetetjük magunkat. Furcsa, hogy amikor az iskolákban a viselkedési szabályok megszegését, netán a tanulás eredménytelenségét (házi feladatok meg nem írását és meg nem tanulását) büntették pálcával, vonalzóval, vagy egyéb durva módon, ritkaság volt, ha valaki háborgott miatta. Gyerekkoromban minket a plébános is pálcával okított a hittanórákon, ami már az akkori megítélésem szerint is nagyon helytelen volt. Nem kizárt, hogy éppen ez juttatja most eszembe, vannak olyan fokozatosan kialakuló közérkölcsei elvárások, sőt belső morális kényszerek, melyek kialakulásához semmi szükség nincs ilyesfajta rideg ösztönzésre.

Ma az idősebb nemzedék között többen is vannak, akik a fiatalok fokozódó, olykor gátlástalan szabadosságának, még inkább a kiskorúak közt egyre gyakoribbá váló nyers agresszivitásának, mi több, a bűncselekmények elkövetésének okait az iskolában alkalmazott testi fenytetés megszüntetésében, illetve annak általános tiltásában látják. Szerintük igenis szükség lenne rá, mert mi más eszköz van, ami az ifjúság agresszív hajlamait csírájukban elfojtsa, mint az, ami ősidők óta bevált. Mészáros István pedagógiatörténész írja a *Mióta van iskola* című könyvében: „Mind a görög, mind a római iskolákban nagy szigorúság uralkodott, gyorsan előkerült a tanító pálcája. Nem helyeselte a testi fenytetés alkalmazását Quintilianus a római író. Ezt írta: «Azt, hogy a tanulókat verjék, a legkevesbé sem helyeslem, bár bevett szokás, és Krüzipposz görög filozófus sem kifogásolja.» Hogy miképp gyakorolták ezt egy itáliai „ludus”-ban, illusztrációképpen közöl róla egy Pompejiben feltárt falfestmény részletet, ami i. sz. első évtizedeiben készült. Tényleg hátborzongató. Ám ne higgyük, hogy a gyerekek (kiskorúak) idegenek, esetenként még a tanítók által történő testi bántalmazásának a tiltása a 21. század születésénél. Tudok eseteket, az egyiket a *Mérföldkövek ködben* című könyvemben fel is jegyeztem. Az 1910-es években, az esztergomi tankerületi egyházi iskolaszék két falusi tanítónőt, akkori szóhasználatával kisasszonyokat komoly pénzbírság megfizetésére kötelezte, mert egy kamasz fiút, akit férfi kollegájuk, miután padra szorított, pálcával annyira megverték, hogy az ütlegelésük nyoma napokig megmaradt a testén. Másnap azonban kiderült, hogy nem is az követte el azt a csínytevést, ami kiváltotta a hölgyek fékevesztett indulatát, hanem valaki más. Ma ilyesmiért, mármint a bántalmazásért még börtönbüntetés is járhat. De akár már egy-egy pofonért is, ami az ezredforduló táján még itt-ott néha elcsattant, bíróság elé kerülhet az önuralmát veszített pedagógus. Mindazonáltal az „enyhe” testi fenytetés szinte semmiségnek tűnik ahhoz képest, amit a lekicsinylő vagy még ezeknél is súlyosabb, a személyiséget sértő szavak képesek kiváltani, nemcsak az alapiskolás gyerekek, hanem a középiskolások, de még az egyetemista fiataloknak a lelki világában is.

Minden emberi közösségnek megvannak az együttélésre vonatkozó írott és íratlan szabályai. Az iskolákban, illetve a nevelő-oktató intézményekben, egyazon időben, korosztályonként egymástól eltérő gyerek- vagy ifjúságcsoportok gyűlnek össze, amelyek összességét nehezen nevezhetnénk egy, azaz egységes közösségnek. Azért sem, mert egy-egy nagyobb iskolában, nevelőotthonban igen sok, pedagógusok által, mondhatnánk kívülről szervezett csoportok jönnek létre, s e csoportokon belül spontánul, majd hogynem titokban, kisebb-nagyobb közösségek alakulnak ki, amelyek folytonosan át-átrendeződnek. Ráadásul közöttük helyes, és/vagy helytelen, egyéni, illetve csoportok közti érdekellentétek is megnyilvánulnak. A pedagógusoknak azon kívül, hogy a tantervi követelményeknek, az államilag kiadott iskolai rendtartásnak (normáknak), iskolájuk házirendjének maradéktalanul eleget kell tenniük, még számtalan kihívásra (is) kénytelenek reagálni. Mindezek kellő fegyelem – részükre önfelegyelem – és fegyelmezés nélkül elképzelhetetlenek. Nagy hiba lenne, ha a fenti fogalmakat rosszul értelmeznénk. A verbális fegyelmezés sem azonos a kiabálással, pláne nem az általa megnyilvánuló zsarnokoskodással. Többektől lehet hallani, hogy manapság mind gyakrabban előfordul az iskolákban a lármázás. Tegyük hozzá, hogy régebben sem volt ritkaság. Persze ennél sokkal elfogadhatóbb, mondhatnánk humánusabb nevelési stílusok is léteznek. Azonban ne legyünk naivak, a pedagógusok is emberek. Az ő szervezetük is épp olyan sérülékeny, mint másoké, és a pszichikumuk, ha úgy tetszik, a lelkiületük tűrőképességének is megvannak a maga határai.